

Η ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Κωνσταντίνος Γ. Πισάκης

Καθηγητής της Ιστορίας του Βυζαντινού και Μεταβυζαντινού Δικαίου
Νομική Σχολή Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Η αυτοκτονία εισέρχεται στον χώρο του κανονικού δικαίου της χριστιανικής Εκκλησίας φορτισμένη με μια αντιφατική αρχαιοελληνική (και ελληνιστική) και, κυρίως, ρωμαϊκή παράδοση, η οποία αφενός, όπως αναλυτικά παρουσιάζεται σε άλλα άρθρα αυτού του αφιερώματος, αποδοκιμάζει έντονα την πράξη αυτή και προβλέπει μια, ποικίλλουσα κατά τόπους και εποχές, απαξιωτική έως υβριστική μεταχείριση του νεκρού σώματος του αυτόχειρα, και αφετέρου αντιμετωπίζει συχνά την αυτοκτονία, και μάλιστα σε ειδικές περιπτώσεις, ως πράξη ευγενή ή ηρωική, η οποία μπορεί να προστατεύσει ή να αποκαταστήσει την (απειλούμενη ή τρωθείσα) τιμή, την ηθική υπόσταση ή την αξιοπρέπεια, σε προσωπικό ή συλλογικό επίπεδο, και επομένως επαινείται, θαυμάζεται και εγκωμιάζεται. Η Εκκλησία βέβαια από την παράδοση αυτή παραλαμβάνει μόνο την έντονη αποδοκιμασία της πράξης, την οποία και τυποποιεί σε ιδιαίτερο εκκλησιαστικό-«κανονικό» αδικήμα ή «έγκλημα». Εντούτοις, μία από τις αρχαιότερες τοπικές συνόδους της Ανατολικής Εκκλησίας, η σύνοδος της Αγκύρας το 314, πριν και από την πρώτη Οικουμενική Σύνοδο, όταν γίνεται λόγος για μια κόρη που αποπλανήθηκε από τον μνηστήρα της αδελφής της και, μετά το γάμο της αδελφής της μαζί του, αυτοκτόνησε, λαμβάνει μεν πρόνοια για την αυστηρή κανονική επιτίμηση των υπαιτίων (κανόνας 25), αλλά δεν βρίσκει λόγους για να ψέξει την πράξη της αυτοκτονίας καθαυτήν: υπό τις αντιλήψεις της ύστερης Αρχαιότητας, φαίνεται σαν να τη βρίσκει σχεδόν φυσιολογική.

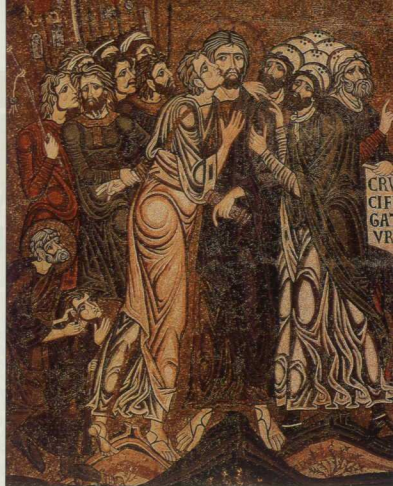
1. Ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός, ντυμένος την πορφύρα, εστεμμένος και με φωτιστόφανο, Ακτομερία Φηφιδιώτου, 547. Ραβέννα, Άγιος Βιτάλιος.

2. Ο Ιούδας προδίδει τον Χριστό (αριστερά), ο Εικόμηνος Χριστός και ο Εμπογιός του (δεξιά), Ψηφιδωτό, 1180-1190, Βενετία, Άγιος Μάρκος (ναός).

Με βάση μια γενική αρχή του κανονικού δικαίου (βασιζόμενη στην εκκλησιαστική αντίληψη για την κοινωνία των πιστών, ζώντων και νεκρών), σύμφωνα με την οποία εκκλησιαστικές ποινές μπορούν να τύχουν μέλη της Εκκλησίας ακόμη και μετά θάνατον, στους αυτόχειρες και ουσιαστικά μόνο σε αυτούς επιφυλάσσεται μια ειδική ποινή, ρητά προβλεπόμενη από το επίσημο κανονικό δίκαιο: η απαγόρευση της εκκλησιαστικής κήδευσης πρόκειται για μια από τις ευρύτερα γνωστές, στο γενικό κοινό, διατάξεις του εκκλησιαστικού «ποινικού» δικαίου.

Στο επίσημο κανονικό δίκαιο της Ανατολικής Εκκλησίας, η «ποινική» αυτή διάταξη έχει εισαχθεί με έναν κανόνα του Τιμοθέου Αλεξανδρείας (379-385), σε ερώτημα: *Ἐάν τις μὴ ἔχων αὐτὸν χειριστὰ ἢ κρημίσση αὐτὸν, εἰ γίνεται προσφορά ὑπὲρ αὐτοῦ ἢ οὐ; Ἡ ἀπάντησις εἶναι: Ὑπὲρ αὐτοῦ διακρίναι ὀφείλει ὁ κληρικός, εἰ τὸ ἀληθὲς ἐκφρηνῆς ἂν πεποιθκε τοῦτο. Πολλὰκι γὰρ οἱ διαφέροντες τῷ πεπονηθῶτι, θελοντες ἐπιτυχεῖν τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχῆς, καταψεύδονται καὶ λέγουσιν ὅτι οὐκ εἶχεν αὐτὸν. Ἐνίοτε δὲ ἀπὸ ἐπιτηρείας ἀνθρώπων ἢ ἀλλως πως ἀπὸ ὀλιγωρίας πεποιθκε τοῦτο καὶ οὐ χρῆ προσφορὰν ἐπάνω αὐτοῦ γενεσθαι αὐτοφρονεῖτης γὰρ αὐτοῦ ἐστὶ. Δεῖ οὖν πάντας τὸν κληρικὸν μετ' ἀκριβείας ἐρευνῆσαι, ἵνα μὴ ὑπὸ κρίμα πέσῃ (κανόνας 14).* Είναι χαρακτηριστικό ότι, ήδη στην ερώτηση, η απαγόρευση θεωρεῖται δεσμευμένη, προφανώς επειδή αποτελεί ήδη ισχύουσα γενική πρακτική: η ερώτηση αφορά μόνο στο θέμα της ἄρσης της απαγόρευσης σε περίπτωση που ο αυτόχειρας έχει προβεί στην πράξη *μη ἔχων αὐτὸν*. Η ἀπάντησις είναι σαφής: η «εὐχή» ὑπὲρ του αυτόχειρα ἢ η προσφορά λειτουργίας-μνημοσύνου ὑπὲρ αὐτοῦ πράγματι απαγορεύεται. Η απαγόρευσις αἰρεται ἀν ἐκφρηνῆς ἂν πεποιθκε τοῦτο. Η ἐκφραση *ἐκφρηνῆς ἂν εἶναι* λίγο στενότερη ἀπὸ ἐκείνη που χρησιμοποιεῖ η ερώτησι (*μη ἔχων αὐτὸν*) καί, φαινομενικά τουλάχιστον, ἀποβλέπει μᾶλλον σε μία σταθερή ἀπουσία τῆς χρήσεως του λογικοῦ στον αυτόχειρα, ἐνῶ η ερώτησι φαίνεται να ἀφορᾶ καὶ στον ερισκόμμενο ἀπλῶς σε σύγχυσι φρενῶν, *μη ἔχοντα αὐτὸν*, κατὰ τὴ στιγμὴ τῆς πράξεως ἐν τούτοις, στη συνέχεια, καὶ ἡ ἀπάντησις χρησιμοποιεῖ τὴ φράσι *ὅτι οὐκ εἶχεν αὐτὸν*. Διευκρινίζεται ὅτι ἡ ἀπλὴ πῆσιση που ἀσκεῖται ἐπὶ του αυτόχειρα ἀπὸ ἀνθρώπους ἢ ἀπὸ δυσμενεῖς καταστάσεις καὶ συνθήκες καὶ ἀπὸ τὴν ἀδυναμία του να τις ἀντιμετωπίσει (*ἀπὸ ἐπιτηρείας ἀνθρώπων ἢ ἀλλως πως ἀπὸ ὀλιγωρίας πεποιθκε τοῦτο*), ο φόβος ἢ ἡ ὀλιγοψυχία (ἢ ἐκ μικροψυχίας θα προσθεῖται στον 12ο αἰῶνα ο Θεόδωρος Βαλαμών), μόνα αὐτὰ, δὲν συνιστοῦν κατάστασι ἀπώλειας τῆς χρήσεως του λογικοῦ. Η ἀπάντησις καταλήγει ἐπισφωτώντας τὴν προσοχή

του αρμοδίου κληρικού μετ' ἀκριβείας ἐρευνῆσαι, ἵνα μὴ ὑπὸ κρίμα πέσῃ—προφανῶς πρὸς τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη κατεύθυνσι. Οἱ κανόνες του Τιμοθέου Αλεξανδρείας, μαζί με πλήθος ἄλλων κανόνων, προερχόμενοι ἀπὸ ἔργα Πατέρων τῆς Εκκλησίας ἢ ἀπὸ τοπικῆς συνόδου, καὶ με τοὺς λεγόμενους «ἀποστολικούς» κανόνες, ἔχουν επικυρωθεῖ με τὸν κανόνα 2 τῆς συνόδου ἐν Τροῦλλῳ του 692, τῆς κατεξοχὴν νομοθετικῆς συνόδου τῆς βυζαντινῆς Εκκλησίας, γνωστῆς ὡς Πενθέκτης Σύνοδος. Ἐκτοτε ἀποτελοῦν τμήμα του δεσμευτικοῦ γιὰ ὁλόκληρη τὴν Ανατολικὴν Εκκλησίαν ἐπισημοῦ κανονικοῦ δικαίου: ἔτσι ο κανόνας 14 του Τιμοθέου ἔχει περιβληθεῖ τὴν τυπικὴν ἰσχύ κανόνα οἰκουμενικῆς συνόδου.

Τὸν 12ο αἰῶνα ο μεγάλος βυζαντινὸς κανονολόγος καὶ ἐξάρετος νομικός Θεόδωρος Βαλαμών, τὸν οποίο ἤδη ἀναφεράμε, σχολιάζοντας τὸν κανόνα φροντίζει να χρησιμοποιήσει καὶ τοὺς δύο ὄρους, τοὺς ἀναφερόμενους σε σταθερὴ πνευματικὴ-ψυχικὴ νόσο κα σε περιστάσι κατ' ἀπώλεια τῆς χρήσεως του λογικοῦ: *μη ἔχων τὴν λογισμὸν, ἀλλὰ παρατραπείας τὰς φρένας (...)* ἔξω φρενῶν γενόμενος ὁ ἀνθρώπος καὶ μὴ εἰδὼς ὁ ποιεῖ. Το ουσιαδὲς εἶναι, γὰρ τὸν Βαλαμών, ἐὰν ο αυτόχειρας ἔδρασε *μη εἰδὼς ὁ ποιεῖ ἢ ἐκῶν καὶ εἰδὼς ὁ ποιεῖ*. Τὸν 14ο αἰῶνα, ο Ματθαῖος Βλάσταρης, τελευταῖος συστηματικὸς κανονολόγος του Βυζαντίου (1334/1335), μὴ κατανοώντας τὸ πνεῦμα του ἐπιφανοῦς παλαιότερου ομοτέχνου του, θα ἀπατήσι συγκεκριμένῃ ψυχικὴ νόσο γιὰ τὴν ἄρσι τῆς απαγόρευσεως: *τὸν λογισμὸν γιὰ ἐκτεπνέμεν καὶ μὴ τὰς φρένας ὑπὸ νόσου παρατραπέντες* (B.12 «Περὶ τῶν βλαβανῶν, ἤτοι τῶν αὐτοῦ ἀναρουντῶν»). Η μεταβυζαντι-

την κακήν ὑπόληψιν αὐτῶν ταύτην ὁ θεὸς Χρισόστομος (λόγος ἄς εἰς τὸν Λάζαρον...). Στὸ Κανονικὸν τοῦ Χριστοφόρου, σύγχρονο τοῦ Πηδάλιου (1800), ἡ προκρινόμενη, σε σχέση μετὰ τὴν ἀρήν τῆς απαγόρευσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς κήδευσης, λέξι φρενολημία φαίνεται νὰ καλύπτει ἐξίσου τόσο τὴν περίπτωση τῆς φρενοβλάβειας ὅσο τὴν περίπτωση τῆς πρόσκαιρῆς ἀπώλειας τῆς χρηστικῆς τοῦ λογικοῦ.

Στὸ δίκαιο τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἡ απαγόρευση τῆς ἐκκλησιαστικῆς κήδευσης τῶν αυτοχείρων (καὶ τῶν προσφορῶν ὑπὲρ αὐτῶν) θεωρεῖται, ὅπως καὶ στὸν κανὼνα 14 τοῦ Τιμοθέου, ἐπίσης ἀπὸ ἀρχαία παράδοση, δεδομένη, καὶ, ὅπως ἐκεῖ, ἀπλῶς ρυθμίζεται συνήθως ἡ ἀνεπιτήρησις τῶν ἀπηταιῶν τῶν οικειῶν τοῦ νεκροῦ γιὰ παράκαμψιν τῆς απαγόρευσης. Οἱ ρυθμίσεις ἐν τῇ Δύσει εἶναι μάλιστα κατὰ κανὼνα πολὺ πιο αὐστηρῆς ἢ ἀπόλυτες ἀπ' ὅτι ἐν τῇ Ανατολή: κανὼνας 16 τῆς συνόδου τῆς Braga τοῦ 561, κανὼνας 17 τῆς συνόδου τῆς Auxerre, σε δυσπροσδιόριστῃ χρονολογίᾳ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 561 καὶ 605 (παλαιότερα προτεινόνταν ἡ χρονολογία 585 ἢ 587), Θεόδωρος Καντερβουρίας (668-690), σύνοδος τῆς Troyes τοῦ 878, καθὼς καὶ ἓνα πλήθος ἀπὸ μεταγενέστερες συνοδικῆς διατάξεις, decreta, ἐξομολογητάρια / poenitentia καὶ πολιτεϊκὰ νομοθετήματα κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ κατὰ τοὺς νεότερους χρόνους. Μέσω τοῦ Γρατιανού, ἡ απαγόρευση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταφῆς τῶν αυτοχείρων εἰσήλθε ἐν τῇ Corpus Iuris Canonici τῇ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, καὶ περαιτέρω στὸν προεπισχυσάντα Codex Iuris Canonici (κανὼνας 1240 § 1.3) – ἀποσιωπᾶται ὅμως πλέον στὸν ἰσχύοντα ἀπὸ τὸ 1983 νέο Codex Iuris Canonici τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας καὶ στὸν ἰσχύοντα ἀπὸ τὸ 1991 ἀντιστοιχῶν κώδικα γιὰ τὴν ἐνωμιμένη μετὰ τῆς Ρώμης καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ.

Τὴν ἴδια ἀρνητικὴν θέση λαμβάνει βεβαίως καὶ ἡ πατερικὴ διδασκαλία, ἰδίαιτα ἐν τῇ Δύσει, ἐκπροσωπούμενη ἀπὸ Πατέρες ὅπως ὁ Αυγουστίνος ἀρεῖται ρητὰ νὰ διακρίνει, ὅπως ἔπρατταν οἱ ἀποδοὶ διαφορῶν ἀποκλινομένων διδασκαλιῶν, ἀνάμεσα ἐν «εὐγενεῖ» ἢ μὴ ἐλαττήρια ἐν τῇ αυτοκτονίᾳ, ἀφοῦ καὶ ἐν τῇ μίᾳ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ περιπτώσει ὁ Διάβολος εἶναι ὁ διδάσκαλος τῆς πράξεως αὐτῆς: spontaneas enim mortes ab uno magistro ultime didicerunt. Ἐν τῇ Δύσει, ἡ τήρησις τῆς απαγόρευσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταφῆς φαίνεται νὰ εἶναι γενικὰ, ὅπως εἶπαμε, αὐστηροτέρη. Ἡ ἀμφιβολία, εἰτε ὡς πρὸς τὴν συνήθειαν τοῦ συμβάντος (αὐτοκτονία ἢ ἀτύχημα) εἰτε ὡς πρὸς τὴν αυτοκτονὴν πρόθεσιν τοῦ θανόντος εἰτε ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς ψυχικῆς τοῦ υγείας, ἀμφιβολία ἢ ὁποῖα λειτουργεῖ κατὰ κανὼνα ἐν τῇ Ανατολή ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ, ἐπιμένουν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταφῆς τοῦ, ἐν τῇ Δύσει ἐνίοτε ἐνεργεῖ ἀντίστροφα. Ἐν τῇ Ἀυλῇ τοῦ Σαίτμπερ (πρὸς τὴν 5, ἀκτῆν 1), ἡ ἀπλή ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν συνήθειαν τοῦ πνιγμοῦ τῆς Οὐρηλίας, αὐτοκτονία ἢ ἀτύχημα, ὡδήγησε μάλιστ' ἔνθεν τὴν ἐκκλησιαστικῆς κήδευσης, χωρὶς μάλιστα νὰ λαμβάνονται ὑπόψιν οὔτε οἱ εὐλογεῖ ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ψυχικῆς τῆς υγείας: μόνον ἡ θέση τῆς Οὐρηλίας ἐν τῇ Ἀυλῇ καὶ ἡ βασιλικὴ παρέμβωσις τῆς ἐξασφάλισαν μίαν υποτιμωδῆ, ἐλλειπὴν καὶ χωρὶς πο-

νή κανονικὴν παράδοσιν, εἴτε ἡ παλαιότερη καὶ λαϊκότερη εἴτε ἡ μεταγενέστερη καὶ λογιότερη, ἀκολουθούσιν πιστὰ τὰ βυζαντινὰ πρότυπα. Ἐστὶ χαρακτηριστικὰ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Μανουὴλ Μαλαζοῦ (1562/1563), με ἀναφορὰ καὶ ἐν τῇ ἐπιτάξει τῆς διδασχῆς βυζαντινῶν Κανονικῶν τοῦ ψευδο-Ιωάννου τοῦ Νηροεῦτη: Ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης ὁ Νησευτικὸς διακελεύει ὅτι εἰς τὴν λάβῃ θάνατον ἰδίῳ θελήματι, ἢ ψαλλέτω μὴδὲ μνημονεύτω, ὡς παρὰ δόσας τῷ Σατανᾷ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καθὼς Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ὁ τὴν ἀγχόνην χρῆσάμενος, ἦγουν τὸν θελήματικὸν θάνατον. Εἰ δὲ ἐξω φρενῶν ἦτον αὐτὸς οὗτω ἔλαβε τὸν θάνατον, νὰ εἴη συγγνώμην, καθὼς λέγει ὁ ἀγιώτατος Τιμόθεος ὁ Ἀλεξανδρείας. Εἰ δὲ ἀπὸ μικρομυθίας ἢ λυπῆς ἢ ἐξ ἐπιθρείας ἀνθρώπων ἐκρῆμινεν «εαυτὸν» ἢ ἄλλως ἐθανάτωσεν, νὰ μὴδὲν ψαλλῆ, οὐδὲ νὰ γένῃ ὑπὲρ αὐτοῦ δεήσις ἢ προσφορὰ (κεφ. 696 τῆς ἐκδόσεως τῆς δημόδους μορφῆς ἀπὸ τοῦ Δ.Σ. Γκίλη καὶ Ν.Π. Πανταζόπουλου, Θεσσαλονικὴ 1985, σ. 451). Ἀντίστοιχα καὶ ἐν τῇ λογιότερῳ Πηδάλῳ (1800), ὅπου ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης (σημ. 1 ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κανὼνα 14 τοῦ Τιμοθέου) προσθετεῖ καὶ ἄλλα παραδείγματα, ἀναφέρει: Σημειώσαι δὲ ὅτι τὸν διορισμὸν τοῦ παρόντος κανόνος προλαβὼν ἐπέκυρωσε καὶ ὁ πρεσβύτερος ἐνὸς μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Παχμίου ἐπρόστασε γὰρ οὗτος νὰ μὴ μνημονεῦνται αἱ δῦν ἐκεῖναι μοναχᾶι, οὗτω ἐφρονεῦσαν ἀφ' ἑαυτῶν (καὶ ὄρα εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Παχμίου ἐν τῷ Λαυραϊκῷ...). Ἐν τούτοις ὁ Νικόδημος σπεύδει νὰ διασκεδάσει τὴν φοβερῆς λαϊκῆς δοξασίας περὶ τὸν αυτοχειρῶν: Ἐπειδὴ δὲ μερικὸι ἄφρονες ἐνόμισαν ὅτι αἱ ψυχᾶι τῶν με βίαιον θάνατον ἀποθησκόντων γίνονται δαίμονες, ἀναίρει

3. Η άρνηση του Πέτρου (ηθ. θεαματικό αλέκτορα), η απόνψη του Πιλάτου και η σύλλογος του. Διηγούμενη το όνειρό της (επίπενα στο τοξωτό παράθυρο). Πέτς, Άγιοι Απόστολοι (ινός), τοιοχροφία, 14ος αι.

μπή κηδεία – μια κηδεία κυρίως χωρίς τέλεση νεκρώσιμης λειτουργίας (Requiem), δηλαδή χωρίς την προσφορά της Ευχαριστίας υπέρ αυτής:

– What ceremony else?

– Her obsequies have been as far enlarged
As we have warrantise: her death was doubtful;
And, but that great command o'ersways the
order,

She should in ground unsanctified have lodged
Till the last trumpet: for charitable prayers,
Shards, flints and pebbles should be thrown on
her;

Yet here she is allow'd her virgin crants,
Her maiden strewments and the bringing home
Of bell and burial.

– Must there no more be done?

– No more be done:

We should profane the service of the dead
To sing a requiem and such rest to her. As to
peace-parted souls

φράσεις που προκαλούν την έκρηξη οργής του αδελφού της Λιέρτη:

– Lay her i' the earth:

And from her fair and unpolluted flesh
May violets spring! I tell thee, churlish priest,
A ministering angel shall my sister be,
When thou liest howling

αν και αυτά επιβάνοντα βέβαια από τη σκηνική ανάγκη να αποκαλυφθεί στον κρυμμένο Άμλετ η ταυτότητα της νεκρής, αποκαλύψει που οδηγεί και στη δική του εμφάνιση.

Ποια είναι η δικαιολογητική βάση αυτής της ιδιαίτερης αντιμετώπισης του ατόχειρα; Είδαμε ότι στις βυζαντινές κανονικές πηγές (κανόνας 14 του Τιμοθέου Αλεξανδρείας) η δικαιολόγηση είναι: *αυτοφονευτής γάρ εαυτού ἐστὶ* έτσι και ο Βαλασα-

μὸν με ορθότερη διατύπωση: *ὅτι αυτοφονευτής ἐστὶ*. Η εξέγηση όμως θα είχε νόημα, μόνον εάν και για τους κοινούς φονείς (φονείς άλλων) προβλεπόταν κανονικά η στήρηση εκκλησιαστικής ταφής. Τέτοια όμως κανονική πρόβλεψη δεν υπάρχει ούτε για τους κοινούς φονείς ούτε για τους δράστες άλλων εγκληματικών πράξεων: η απολογία μὲν λοιπὸν μετέωρη, ως απλή ταυτολογία. Αντίστροφα, η δεδομένη ανέκδοτη κανονική καταδίκη της αυτοχειρίας θα χρησιμοποιηθεί ως επεισόδιο, με την ίδια ακριβώς λέξη, για να θεμελιωθούν άλλα κανονικά αδικήματα, όπως αυτό του εκούσιου αυτοενοουχισμού (αντίθετα μάλιστα προς το γράμμα, αλλά όχι και το πνεύμα, του Ευαγγελίου: *εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνοῦχισαν εαυτούς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖται*, Ματθ. 19, 12): *Ὁ ἀκρωτηριάσας εαυτὸν μὴ γινέσθω κληρικός· αυτοφονευτής γάρ ἐστιν εαυτοῦ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐχθρός. Εἰ τις κληρικός ἂν εαυτὸν ἀκρωτηριάσει καθαρείσθω· φονεύς ἴη· φονευτῆς] γάρ ἐστιν εαυτοῦ. Λαϊκὸς εαυτὸν ἀκρωτηριάσας ἀφορίζεσθω ἔτη τρία· ἐπιβουλὸς γάρ ἐστὶ τῆς εαυτοῦ ζωῆς (22ος, 23ος, 24ος ἀπὸ τους λεγομένους «ἀποστολικούς κανόνες», περὶ το 380, επικυρωμένους, ὅπως εἶδαμε, και αὐτοὺς ἀπὸ τὴν Πενθέκτη Σύνοδο). Η τελευταία μάλιστα διάταξη φαίνεται να δίνει και μια διέξοδο στο κανονικό κενό ως προς την εκκλησιαστική επιτίμηση του προσώπου που αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει και επέζησε: μπορεί να του επιβληθεί προφανώς το επίτιμο για την απόπειρα φόνου ή το προβλεπόμενο στην ειδική αυτή διάταξη.*

Αργότερα θα διαμορφωθούν οι απαραίτητες λογικές κατασκευές για τη δικαιολόγηση της επαπειλούμενης «ποινής». Η ισχυρότερη είναι ότι, και σε κάθε μετατόπιση δράστη σοβαρού εκκλησιαστικού αμαρτήματος –εγκλήματος», θεωρητικά (πρέπει να) απαγορεύεται η εκκλησιασ-

στική κήδευση: εντούτοις, επειδή είναι αδύνατη η γνώση της αληθινής του διάθεσης πριν από το θάνατό του, έστω και αν δεν έχει κανονικά μετανοήσει και εξομολογηθεί, λειτουργεί υπέρ αυτού το ευεργέτημα της αμφιβολίας ως προς τη μετάνοιά του, ένα οριστέο τεκμήριο μετάνοίας, που επιτρέπει την εκκλησιαστική του κήδευση. Αντίθετα, τέτοια μετάνοια είναι αδύνατον να τεκμαρθεί στην περίπτωση των αυτόχειρα, αφού το ίδιο το αμάρτημά του είναι που, επιφέροντας τον θάνατό του, του στέρησε τη δυνατότητα (ή το χρόνο) μετάνοιας. Ένα παλιό νεότερο κείμενο, του έτους 1705, του πατριάρχη Γαβριήλ Δ' προς ένα αρχιεπίσκοπο πρώην Αχριδιών και πρόεδρο Βοδενιών, θα διατυπώσει χαρακτηριστικά αυτή την αντίληψη: *Εἰ δέ πινες εὐρεθῶσι, τῶν ὁποίων ἡ πολιτεία κατὰ ἀκριβείαν ἡμῖν ἐστιν ἀγνώριστος, οὐτε καὶ ἐάν εἰς τὴν ὥραν ἐκείνην τῆς ἀναίτησας καὶ τοῦ τέλους ἂν ἐμετενόησαν δὲν τὸ ἡεῦρομεν, τοῖς τοιοῦτοις συγχωρούμεν (...) ἀφήνοτες τὴν κρίσιν εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν (...) πλην τῶν αὐτοχειρῶν ἑαυτοῦς θανατωσάντων, ἐάν μὴ φθάσαιν ἐξομολογηθέντες ἐν μετάνοιᾳ (Μ. Γεδεών, Κανονικὰ Διατάξεις, Α', σ. 129). Πολλά θα μπορούσε κανείς να αντιτάξει, σε θεωρητικό αλλά και σε πρακτικό επίπεδο, στην φορμαλιστική αυτή κατασκευή – ο απειροελάχιστος χρόνος μετάνοιας δύσκολα μπορεί να υπολογισθεί και να αποκλεισθεί.*

Πάντως τέτοιες και ανάλογες κατασκευές έλυναν και το πρόβλημα της ομόφωνης και οριστικής καταδίκης στην εκκλησιαστική συνείδηση του διασημότερου αυτόχειρα της ιεράς ιστορίας, του Ιούδα, παρά τη δεηλωμένη και πολλαπλώς έμπρακτη μετάνοιά του. Η μετάνοια αυτή όμως δεν συνοδεύτηκε, όπως η μετάνοια του Πέτρου για την άρνησή του ή του Θωμά για τη δυσπιστία του, με την αναγνώριση της θεότητας του Κυρίου τους – αλλά με μία πράξη ομοίως εράμαρτη, που απέκλειε καθεαυτήν τη μετάνοια (μετάνοια που θα ήταν απαραίτητη και γι' αυτή την ίδια την τελική πράξη). Η απόγνωση, θα διδάξουν οι Πατέρες, είναι το μόνο πραγματικά ασυγχώρητο αμάρτημα, γιατί αρνείται την ίδια τη δυνατότητα της σωτηρίας παρέμβασης του θεού ελέους και τη θεία παντοδυναμία. Αλλά γιατί άραγε δεν θα μπορούσε κανείς να επικαλεσθεί αυτή τη θεία παντοδυναμία και το θείο έλεος, ακόμη και γι' αυτούς που δεν το προσδοκούν πλέον;

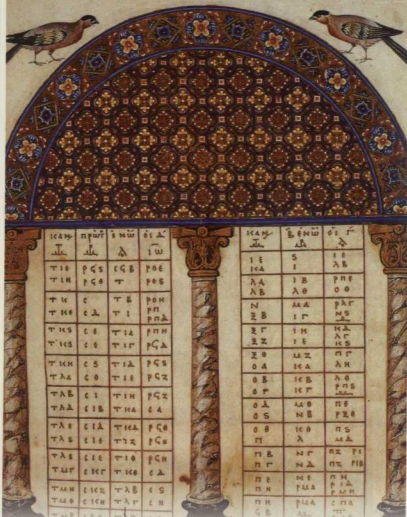
Μια θεωρητικότερη απόπειρα προσέγγισης τείνει να απολυτοποιήσει περαιτέρω την απαξία της πράξης, μεγιστοποιώντας το μέγεθός της: κάθε αμαρτωλός και κάθε εγκληματίας εγκληματεί, υποτίθεται, εν συνείδησει ότι παραβιάζει τον (θείο) νόμο. Έτσι, και ο φονεάς δεν διαπράττει το φόνος επειδή πιστεύει ότι δικαιούται να φονεύει, ως έχων δικαίωμα ζωής και θανάτου επί των άλλων. Αντίθετα, ο αυτόχειρας (υποτίθεται ότι) ενεργεί επειδή πρόκειται για τη δική του ζωή, θεωρώντας ότι η ζωή του τού ανήκει, ότι είναι κύριος της ζωής και του θανάτου του, και δικαιούται να τα διαχειρίζεται ελεύθερα, κατά την κρίση του. Εδώ λοιπόν το αμάρτημα είναι εντελώς άλλης τάξης, διότι προσβάλλει ευθέως τον Θεό, ως τον μόνο Κύριο της ζωής και του θανάτου, τον αμφισβητεί και οικειοποιείται το έργο της δημιουργίας και της θείας προνοίας.

Εντούτοις, κάτω από αυτές τις θεωρητικές (και εκ των υστέρων) κατασκευές καλύπτεται η μόνη πραγματική δικαιολογητική βάση της ιδιόζουσας εκκλησιαστικής μετχείρισης των αυτόχειρων (όπως και της αντίστοιχης απαξίωσης της μετχείρισής τους στην αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή παράδοση): ότι έπρεπε ισοδυναμικά να τονισθεί η απαξία της πράξης αυτής, για να εμπεδωθεί στην κοινή συνείδηση – επειδή ακριβώς η πράξη στρέφεται κατά μόνου του δράστη της και δεν πλήττει άλλο πρόσωπο ή άλλο αγαθό, επομένως η απαξία της δεν είναι καθόλου αυτονόητη και καθόλου δεδομένη στη γενική αντίληψη, όπως είναι η απαξία κάθε άλλης αποδοκιμαζόμενης από το δίκαιο εγκληματικής πράξης.

Είναι εντυπωσιακή η διαπίστωση ότι ακριβώς όπως συνέβαινε και συμβαίνει επί δεκαεπτά αιώνες μέχρι σήμερα, ήδη στον αρχαιότατο κανόνα του Τιμοθέου Αλεξανδρείας, οι οικείοι τέρχονται κάθε μέσο για να επιτύχουν την εκκλησιαστική κήδευση του νεκρού τους: *θελόντες επιτυχεῖν τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχῆς, καταμειδούναι. Στο εὐλογο ἐρωτήματι τι σημασία θα είχε, στη συνείδησή τους, να επιτύχουν την ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχὴν, αν την είχαν εξασφαλίσει με απατηλά μέσα, και σε τι νόμιζαν ότι θα μπορούσε να ωφελήσει την ψυχὴ του νεκρού*

4. Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος, από την εικονογράφηση των Ομιλιών του, καδ. 210, αρχές 10ου αι. Αθήνα, Εθνική Βιβλιοθήκη.

5. Κανόνες αντιστοίχως των Ευαγγελίων, φ. 39, καθ. 43, 950-960. Άγιος Όρος, Μονή Σταυρονικήτα.

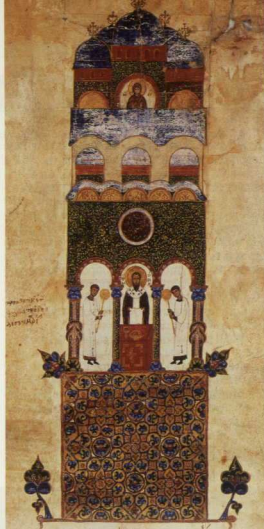
τους τέτοιου είδους ευχή, η απάντησή είναι ότι ακριβώς οι άνθρωποι δεν είναι πιστεύει, κατά βάθος, στην απασία της πράξης, και επομένως και στην ορθότητα της κανονικής απαγόρευσης. Όπως αυτοί, έτσι και ο Λαέρτης ήταν πεπεισμένοι ότι η αδελφή του, της οποίας τον «ύποπτο» θάνατο έβλεπε απαξίωτικα η Εκκλησία, ήταν άγγελος του Θεού. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει πάντοτε η κοινωνική διάσταση του ζητήματος: ανεξάρτητα από την οποιαδήποτε πίστη ή απιστία τους, οι οικείοι του νεκρού επιδιώκουν με κάθε τρόπο να μην υποστεί ο νεκρός τους την ταπεινώση της στέρησης της εκκλησιαστικής ταφής – έστω και αν πρέπει να τον υποβάλουν στη, μικρότερη προφανώς, «ταπεινώση» της διάγνωσης στέρησης του λογικού του.

Το γεγονός ότι στην εκκλησιαστική σκέψη κυριαρχεί αυτή η συγκεκριμένη (ποιμαντική) σκοπιμότητα, και όχι οποιοδήποτε πραγματικό θεολογικό κριτήριο, καθίσταται εμφανές στις εγκυκλίους της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος του 19ου αιώνα, με τις οποίες η Σύνοδος επανέρχεται στην απαγόρευση της εκκλησιαστικής κήδευσης: επιδιώκει να δικαιολογήσει το μέτρο με ιερή αφέλεια: αναφέρεται στην «έν τη ημετέρα καιναιμία από πινος μάλιστα χρόνιου επιταβείαν ανόσιον ροπήν προς αυτοκτονίαν, ής μέχρι τουδε άρμόυονται πολλά τά θύματα (...) του κοινωνικού τουτου κακού (...) παρ' ήμιν δυστυχώς ένδνηκον χαρακτήρα λαβόντες» (εγκύκλιος 2844/672/10.6.1888' η απολύτως αρνητική στην εκκλησιαστική ταφή των αυτοχειρών θέση της εγκυκλίου μετριάζεται κάπως με τις εγκυκλί-

ους 196/198/27.3.1900 και 4365/828/23.10.1900).

Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγούν και άλλα στοιχεία: α) Η ευκολία με την οποία η Σύνοδος είχε επεκτείνει, εδώ χωρίς και συγκεκριμένη κανονική κάλυψη, την απαγόρευση εκκλησιαστικής κήδευσης και σε όσους φονεύονται σε μονομαχία, με ανάλογη δικαιολόγηση, με κοινωνικά απλώς κριτήρια (εγκύκλιος 2538/1420/2.11.1877, καθώς και σχετικό εγκύκλιο γράμμα της Συνόδου «προς άπαντας τους κατά το Βασιλειον ορθόδοξους χριστιανούς». Αναλογία ασφαλώς μπορεί να βρεθεί στις δύο περιπτώσεις (στη μονομαχία υπάρχει και το πρόσθετο στοιχείο της επιβουλής κατά της ζωής ετέρου), αλλά και τα στοιχεία που τις διαφοροποιούν εκκλησιαστικά είναι προφανή: ο μονομάχος δεν επιδιώκει, καταρχήν τουλάχιστον, και δεν επιθυμεί το θάνατό του, έστω και αν αυτό προϋποθέτει ίσως το θάνατο του άλλου – αλλά, είπαμε για να φονέα δεν υπάρχει απαγόρευση εκκλησιαστικής ταφής: άλλωστε στη μονομαχία είναι ευκολότερο να υποσέβει ότι υπήρχε, πριν από το θάνατο, έστω στιγμιαία δυνατότης μεταμέλειας.

β) Η ευκολία, αντίστροφα, με την οποία, χωρίς καμία προσηύχνη σε θεολογικά ή κανονικά κριτήρια, γίνεται συνήθως δεκτό ότι δεν εμπόισαν στις εκκλησιαστικές ποινές όσοι αποζητήσαν το μαρτύριο για να διαδηλώσουν τη χριστιανική πίστη τους (συνήθως ύστερα από αλλαξοπιστία: περίπτωση των νεομαρτύρων) ή όσοι αυτοχειριάσθησαν «ηρωϊκά»: σε εθνικούς αγώνες (με αναφορά στο Σούλι και στο Ζαλόγγο, στο Μεσολόγγι ή στο Αρκαΐδι): «Επίσης δεν αποτελεί κανονικές πράξει αυτοχειρίας η οικειοθελής έκζητησ θανάτου μαρτυρικού εκ άλλου αυτοθυσίας εις τον υπέρ της Χριστιανικής Πίστεως και της Πατρίδος Ιερών και ευγενή αγώνα. Άπειρα τά εκ της ιστορίας του Ελληνικού Έθνους παραδειγματά ηρωϊκών αυτοθυσιών...» (Π. Παναγιωτάκος, στο μνημονεύμενο στη βιβλιογραφία έργο, σ. 542). Αλλά ποιος είπε ότι ο πατριωτικός ηρωϊσμός είναι «κατηγόρια» του κανονικού δικαίου ή θεολογική αξία; Ο πόλεμος είναι κανονικό «κακό», και όσοι εμπλέκονται σε πόλεμο, «φονεύοντες και φονεύομενοι», τελούν υπό εκκλησιαστική επίτιμιο (κανόνες 13 του Μεγάλου Βασιλείου, απόκριση στην πατριάρχη Παλαιεύκτου στον αυτοκτόροτα Νικηφόρο Φωκά τον 10ο αιώνα, απόκριση αποδιδόμενη στον πατριάρχη Λουκά Χρυσοβέργη τον 12ο αιώνα). Σε θεολογική βάση, ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης του χερόπου που γυριάζει η Εκκλησία (πρέπει θεωρητικά να είναι η απεριόριστη «ώς σεαυτών») προς αυτόν αγάπη, και ο μόνος ανεπιληπτός «κανονικός» τρόπος αμύνης ή στροφής προς αυτόν και της άλλης αγιάνος (Ματθ. 5.39, Λουκ. 6.29). Τα όρια, εξάλλου, μεταξύ της αυτοκτονίας και της αυτοθυσίας, για την οποία υπάρχει ο ρητός ευαγγελικός έπιναος (μειζονα ταυτης αγάπην ουδεις έχει, ίνα τις την ψυχην αυτού θή υπέρ των φίλων αυτού Ιω. 15.13), είναι ενίοτε απροσδιόριστα. Θεωρητικά βέβαια ο αυτοθυσιαζόμενος προτιμά να ήταν δυνατόν να επιτύχει τον σκοπό του χωρίς να χάσει τη ζωή του, και μπορεί να το ελλίπει ως την τελευταία στιγμή, ενώ ο αυτοχειρας υποσέβεται ότι επιθυμεί και εύχεται να επιτύχει το διάβημά του: αλλά πώς μπορούν να μετρηθούν με ακρίβεια αυτές οι ψυχικές

νέα όμως μετριασμένη διατύπωση: «άλλοι εμφανείς αμαρτωλοί, των οποίων η εκκλησιαστική κήδευση δεν θα ήταν δυνατόν να παραχωρηθεί χωρίς δημόσιο σκανδαλισμό των πιστών» (κανόνας 1184 § 1.3 του Λατινικού Κώδικα, κανόνας 877 του Ανατολικού Κώδικα) – αλλά βέβαια, δύσκολα θα μπορούσαν να ενταχθούν στη διάταξη αυτή οι αυτόχειρες.

Φυσικά δεν θα γίνει εδώ λόγος για αυθαίρετες απαγορεύσεις ή αρνήσεις εκκλησιαστικής κήδευσης σε άλλες περιπτώσεις κανονικών αδικημάτων (ή υποτιθέμενων αδικημάτων), στην πραγματικότητα χωρίς κανονική κάλυψη, είτε στη βυζαντινή είτε στη νεότερη πρακτική – όπου μάλιστα είναι ενίοτε, δυστυχώς, εμφανές το στοιχείο της γραφικότητας. Δεν θα γίνει επίσης λόγος για ακραίες περιπτώσεις απαγόρευσης της ίδιας της ταφής ή επιβολής άλλης ατιμωτικής διαχείρισης του πτώματος καταδικών κ.λπ., είτε με υποτιθέμενη νομική κάλυψη είτε, συνθέστερα, αυθαίρετα. Στο πρώιμο Βυζάντιο (κληρονόμο αντίστοιχων ρωμαϊκών πρακτικών, σε εξαιρετικές οπωσδήποτε περιπτώσεις) ανάλογα περιστατικά υπήρξαν και σπάνια και περιθωριακά, και πάντως εκλείπουν κατά τη μεσοβυζαντινή και υστεροβυζαντινή περίοδο.

Πρόσθετο στοιχείο της απαξίωσης της κανονικής απαγόρευσης είναι το γεγονός ότι πρόκειται για ποινή που, στην ουσία, πλήττει κυρίως και κατεσχόγη όχι τον νεκρό – ο οποίος έχει περιέλθει πλέον στην αρμοδιότητα άλλου Κρατίου –, αλλά τους αθώους οικείους του και μάλιστα σε ιδιαίδοντως δυσχερείς στιγμές, οι οποίες τους καθιστούν ιδιαίτερα ευάλωτους. Και, τελικά, στις ημέρες μας δύσκολα φαίνεται να γίνεται ανεκτική η εμμονή σε αυτή συγκεκριμένη την «ποινική» διάταξη του κανονικού δικαίου, όταν το πλήθος των κανονικών «ποινικών» διατάξεων έχει ελλογα εγκαταλειφθεί στην πράξη, ιδίως επί λαϊκών, μαζί με ένα πέλγαος άλλων κανονικών διατάξεων που παρακμίζονται συνεχώς, και ελλόγως επίσης.

Η εκνομίκευση, στη νεότερη εποχή, των όρων υπό τους οποίους χορηγείται άδεια εκκλησιαστικής ταφής σε αυτόχειρες (ιατρικές γνωματεύσεις για τη στέρηση χρήσης του λογικού από τον αυτόχειρα, μάρτυρες κ.λπ.) οδήγησε στην περαιτέρω κοινωνική απαξίωση – όχι πλέον της αυτοκτονίας, όπως επιδιώκτο, αλλά της ποινής που την έπληττε. Καταγέλαστες, ενίοτε, ή μακάβριες πρακτικές εφαρμόζονται, σε συνθήκες μάλιστα πόνου και οδύνης από μια καθεαυτην πικρή και τραυματική, πέρα από τον συνήθη θάνατο ενός οικείου, εμπειρία, όπως είναι η αυτοκτονία: ψευδείς εν γνώσει των πάντων ιατρικές γνωματεύσεις (που εύκολα χορηγούνται, αφού κανένα δεν πρόκειται να ελαφύνουν, ουδέποτε πρόκειται να διαψευσθούν και παρέχουν απλώς κάποια ανακούφιση σε δυστυχημένους επιζώντες), φιλόανθρωπος ψευδομαρτυρίες, καλοπροαίρετοι ιερείς και αρχιερείς που προφασίζονται (έναντι τί-νος άραγε;) ότι τίποτε δεν άκουσαν και δεν έμαθαν, σώματα νεκρών που περιεφέροντο σε γενο-τικές εκκλησιαστικές επαρχίες, σε αναζήτηση επικέκτερου επιτόπιου αρχιερέα, ο οποίος θα παρείχε την ευλογία του για την εκκλησιαστική ταφή ή τουλάχιστον «θα έκανε τα μάτια»...

Στις ημέρες μας το αίτημα της παράκαμψης

6. Μικρογραφία σε Λειτουργικό ελλητγόριο: ο Μέγας Βασίλειος Λειτουργός και επόνη η Παναγία προσκνημένη, ελλητγόριο αρ. 707, αρχές 13ου αι. Πάτμος, Μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου.

διεραγίες, και ποιος άλλωστε θα μπορούσε να αρνηθεί ότι και ο αυτόχειρας μπορεί ως την τελευταία στιγμή να ελπίζει και να εύχεται να αρθούν οι λόγοι που κατέστησαν αναπόφευκτη την πράξη του;

Η θρησκευτική απαξία της αυτοκτονίας (ίσως έχει εμπειωθεί στις συνειδησεις των ψυχών – αλλά η απαγόρευση της εκκλησιαστικής ταφής δεν λειτουργήσει, σε επίπεδο ατομικών συνειδησεων και ως κοινωνικό βίωμα, στον ηθελημένο βαθμό, ώστε να αναγάγει την πράξη αυτή σε τάξη μείζονα εκκλησιαστικού εγκλήματος. Η εμφανής δυσαναλογία της προβλεπόμενης «ποινής» προς την κοινωνική απαξία της πράξης, στη συλλογική συνείδηση, και κυρίως συγκριτικά με τη μη πρόβλεψη επιβολής της σε ενόχους πολύ σοβαρότερων, στην κοινωνική και στην εκκλησιαστική συνείδηση, εγκληματικών πράξεων, έχει από μακρόν επιφέρει τη γενική απόρριψη της. Τουλάχιστον ο προϊούσας Κώδικας Κανονικού Δικαίου της Δυτικής Εκκλησίας (κανόνας 1240) ήταν συνεπότερος όταν απαγόρευε την εκκλησιαστική ταφή (και την προσφορά μνημοσύνων), όχι μόνο για τους αυτόχειρες και τους θησόντες σε μονομαχία, αλλά και για κάθε είδους τιμωρημένους σε σοβαρή εκκλησιαστική ποινή, καθώς και για όλους τους «εμφανεείς και δημόσια γνωστούς αμαρτωλούς» (alii peccatores publici et manifesti). Παρά την κατάργηση, όπως είδαμε, με βάση τους νεότερους κώδικες της Καθολικής Εκκλησίας, της ειδικής απαγόρευσης εκκλησιαστικής ταφής (και προσφορών) για τους αυτόχειρες, η γενική αυτή διάταξη έχει διατηρηθεί, με

της κανονικής απαγόρευσης φαίνονται να ωριμάζει. Είδαμε ήδη τη ρύθμιση της Δυτικής Εκκλησίας αντίστοιχη ήταν η ρύθμιση της και για την κήδευση με εκκλησιαστική ευχή των «καταχουμένων», κυρίως αβάπτιστων νηπίων, χριστιανών γονέων, καθώς και προσώπων που έχουν επιλέξει αποτέφρωση του σώματός τους, εκτός αν η επιλογή αυτή είχε γίνει με σαφή διάθεση περιφρόνησης της εκκλησιαστικής περί νεκρών διδασκαλίας. Έτσι, ύστερα και από νέα ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης με αφορμή συγκεκριμένα περιστατικά, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος αποφάσισε στις συνεδρίες της 5ης και 8ης Μαρτίου 2001 να ασχοληθεί τόσο με το θέμα της κήδευσης των αυτοχειρών όσο και, ύστερα από μια αντίστοιχη ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης –δημοσιογραφικής όμως μάλλον κατασκευής, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε τυπικά κανονικά κριτήρια (που στην περίπτωση αυτή είναι εντελώς διαφορετικά)–, με το θέμα της κήδευσης των αβάπτιστων νηπίων (τελικά στις συνεδρίες της 7ης και 8ης Ιουνίου ενέκρινε μια ειδική ακολουθία «για την ταφή αβάπτιστων τέκνων χριστιανών γονέων»). Έτσι, ως προς το θέμα των αυτοχειρών, στην Εκκλησία της Ελλάδος ισχύει σήμερα η συνοδική εγκύκλιος 2712 της 12ης Μαρτίου 2001: κάτω από μία, δυστυχώς, στενόκαρδη ακόμη διατύπωση, η εγκύκλιος ανοίγει στην πραγματικότητα σπιρτόρα το δρόμο, ώστε να επιτρέπεται η εκκλησιαστική κήδευση των αυτοχειρών, στην ουσία σε κάθε περίπτωση. Είναι χαρακτηριστικές οι δυσκολίες με τις οποίες συντάχθηκε η απόφαση: βασίστηκε σε μία κατάσταση εντελώς αρνητική γνωμοδότηση, στην οποία, προφανώς, «επεβλήθη» την τελευταία στιγμή ένα διαφορερισμένο συμπέρασμα, που άνοιγε τη σχετική δυνατότητα.

Σε τελική ανάλυση, η εκκλησιαστική και θεολογική βάση σε όλες αυτές τις περιπτώσεις είναι κοινή. Η εκκλησιαστική κήδευση δεν αποτελεί πράξη διαχείρισης εκ μέρους της Εκκλησίας της θείας χάριτος, της οποίας θεωρείται ταμιοχόος («μυστήριο»). Είναι ίσως ενδεικτικό ότι τα κανονικά κείμενα τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση, αλλά ακόμη και ο Σαίξπηρ, φαίνεται να εμμένουν περισσότερο στον ζήτημα της προσφοράς της θείας Ευχαριστίας υπέρ των αυτοχειρών, παρά στην απλή τέλεση νεκρώσιμης ακολουθίας γι' αυτούς. Η εκκλησιαστική κήδευση (αλλά ακόμη και η προσφορά υπέρ των νεκρών) δεν είναι όμως παρά απλή προσευχή των επίζωντων υπέρ νεκρών συνανθρώπων τους. Τι εμποδίζει τους πιστούς και την Εκκλησία να εύχονται υπέρ αυτών και να προσευχονται για το θείο έλεος, είτε είναι άξιοι αυτού είτε όχι; Η θεία φιλανθρωπία θα μπορούσε να εκδηλωθεί ήθος, καθ' οιονδήποτε τρόπο γνωρίζει μόνον ο Θεός, μέσα στο μυστήριο του θανάτου. Ένα εξαιρετό βυζαντινό κείμενο, από τον 13ο αιώνα, που αποδίδεται στον Δημήτριο Χαλωματιό ή στον Ιωάννη επισκόπο Κίτρους, εντυπωσιάζει με την ευστοχία του και την ευρύτητα πνεύματός με την οποία, όχι ακριβώς καταδικάζεται, αλλά παρακαμπίεται, ως ανάξια λόγου, η πολυπραγμοσύνη γύρω από τα θέματα της ταφής. Τι σημασία μπορεί να έχει ο τόπος και ο τρόπος της ταφής; Οι παλαιοί χριστιανοί, τους οποίους οι πάλοι και αιώνες της άσεβειας τό

κράτος έχοντες θνητοί αλόγους παρέμειναν, εβλάθησαν από την έλλειψη ταφικής μέριμνας; Μπορεί να βλάψει τον ευσεβή ο οποιοσδήποτε, έστω υβριστικός ή αμυπητός, τρόπος ταφής; Κι αντίθετα σε τι θα μπορούσε να βοηθήσει τον ασεβή ο ιερότερος τρόπος κήδευσής του; Τι θα ωφέλησει τον αυτοκράτορα Ιουλιανό, ότι –χριστιανός βαπτισμένος και μάλιστα, μην το ξεχνούμε, με χειροθεσία κληρικού: ανανύστης στην εκκλησία της Νικομηδείας– έτυχε εκκλησιαστικής ταφής στο ναό των Αγίων Αποστόλων; Μένει γάρ αυτών η δισσέβεια. Η μόνη οδόνια, λέγει ο συγγραφέας, που έχουμε, με πραγματικά θείο κύρος, σε απάντηση της πολυπραγμοσύνης μας γύρω από τα θέματα της ταφής, είναι ο σκληρός ευαγγελικός λόγος (Ματθ. 8,22, Λουκ. 9,60): «Άφες τούς νεκρούς θάματα τους εαυτών νεκρούς (Ράλλης / Πολύης, Ε, σ. 403-405).

Καλό είναι να θυμηθούμε αυτήν την αποδοκιμασία της εκκλησιαστικής πολυπραγμοσύνης σε θέματα θρησκευτικής κήδευσης ή απαγόρευσής της, όταν το ζήτημα αυτό –όπως συνέβη πρόσφατα, χωρίς λόγο (ως «απειλή» ή ως πραγμάτωση) με την εισαγωγή του πολιτικού γάμου– θα επανέλθει ασφαλώς στην επικαιρότητα, όταν θα εμφανισθούν και στην Ελλάδα οι πρώτες περιπτώσεις αποτέφρωσης νεκρών. Ειδικά όμως σε σχέση με το θέμα της αυτοκτονίας θα είναι αισθητή η παρουσία ή η αποδοκιμασία της εκκλησιαστικής πολυπραγμοσύνης, όσο θα γίνεται εντονότερο το αίτημα για μορφές νομιμοποίησης της (εκούσιας) εθιμοθυσίας, με όλα τα ηθικά και βιοηθικά προβλήματα που το συνοδεύουν.

The Suicide in Church Law

Konstantinos G. Pitsakis

The Church has quite early encountered suicide as a major sin and an offense against canon law. In the Christian East and West the ban of the ecclesiastical funeral and burial as well as of relevant services is also early established as the penalty *par excellence* for this infraction. This "penalty" is introduced in the ecclesiastical practice and is later validated by the canon law of both the Eastern (canon 14 of Timotheus of Alexandria) and the Western Church. The argument justifying this kind of penalty, which at least in the law of the Eastern Church is not imposed for even the gravest ecclesiastical offenses, is that the perpetrator through his act challenges his Creator himself, the only master of his life and death. To put it more explicitly, the suicide, being at the same time victim and victimizer, is in reality unable to repent his act, since his very death realizes his offense. Judas' suicide is often mentioned as a typical example. The objective of this harsh approach is to consolidate in the common consciousness the demerit of the Church for this act, which after all is only turned against nobody else but the suicide himself. If, nevertheless, can be proved that the perpetrator had lost his reason in committing suicide, then he is dispensed from the after death "penalty". Thus, from the time of the ancient Church until today the same long practice is applied: the family of the deceased seeks to attain the ecclesiastical funeral of its member by invoking true or usually false testimonies and expert opinions and by exploiting the general "complicity" or consent (cf. Shakespeare, *Hamlet*, act 5, scene 1). The sensitivity of our present society has imposed the expressed or the silent abandonment of the aforementioned ban (this reality is also acknowledged in the new codes of canon law of the Roman Catholic Church), a practice that the Holy Synod of the Church of Greece seems inclined to follow quite hesitantly.

Βιβλιογραφία

- ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ Η., Αυτοκτονία και εκκλησιαστική ταφή, Αθήνα 1992.
 ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗΣ Ν.Ε., Το δίκαιο της ταφής στο Βυζάντιο [= Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte. Athener Reihe, 3], εκδ. Α. Ζακουλιά, Αθήνα 1989, σ. 40-64, πρβλ. και σ. 90-105.
 ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ Π.Ι., Σύστημα του Εκκλησιαστικού δικαίου κατά την εν Ελλάδα ισχύον αυτού, 3. Το Πονεϊκό δικαίωμα της Εκκλησίας, Αθήνα 1962 (ανατ. επιμ. Γ. Α. Πουλιός, εκδ. Πουρναρά, Βασιλειούκη 1999), σ. 332-333, 541-544.
 PETRAKAKOS E., Die Toten im Recht nach der Lehre und den Normen des orthodoxen morgenländischen Kirchenrechts und der Gesetzgebung Griechenlands, εκδ. A. Deichert Verlagbuchhandlung, Leipzig 1905 (ανατ. Aalen εκδ. Scientia 1971), σ. 112-115, 166-167.
 ΠΟΥΛΗΣ Γ.Α., «Η απέρση της εκκλησιαστικής κήδευσης», Θεολογικά 38 (1989), σ. 272-278.
 ΡΑΛΛΗΣ Κ.Μ., Πονεϊκό δικαίωμα της Ορθόδοξου Ανατολικής Εκκλησίας, Τυπografia. Έστια, Αθήνα 1907 (ανατ. εκδ. Γ. Πουρναρά, Βασιλειούκη 1985), σ. 185-209, 219.
 ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΔΗΣ Π., «Το επιτρέπεται εκκλησιαστικής κήδευσης αυτοχειρών από κανονικές επόψεις», Εκκλησία 78 (2001), σ. 309-330. Πρβλ. στο ίδιο σ. 297-299, 354, 618.

Στο ανωτέρω δημοσιεύματα περιέχεται και η λοιπή γενική ή ειδική βιβλιογραφία. Δεν έχουν περιληφθεί εδώ τα εν χρήσει γενικά συγγράμματα κανονικού και εκκλησιαστικού δικαίου, παλαιότερα και νεότερα.